

MAGDALENA KALISIAK

ORCID: 0009-0000-2215-7760

magdalenakalisiak@onet.pl

Wartość pracy w życiu młodzieży akademickiej stojącej u progu startu zawodowego

The Value of Work in the Lives of University Students on the Threshold of Their Professional Careers

PROPOZYCJA CYTOWANIA: Kalisiak, M. (2025). Wartość pracy w życiu młodzieży akademickiej stojącej u progu startu zawodowego. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio J, Paedagogia-Psychologia*, 38(3), 43–60. DOI: 10.17951/j.2025.38.3.43-60.

ABSTRAKT

Praca zawodowa stanowi istotny element w hierarchii wartości człowieka, będąc jednocześnie źródłem dochodu, rozwoju osobistego oraz samorealizacji. W artykule podjęto próbę diagnozy wartości pracy w świadomości młodzieży akademickiej kończącej studia wyższe, stojącej u progu startu zawodowego. Celem badań było określenie miejsca pracy w systemie wartości studentów, a także identyfikacja wartości osobistych i zawodowych, z którymi praca jest przez nich wiązana. Głównym przedmiotem analiz było ustalenie, jaką rolę i znaczenie przypisują badani pracy w swoim życiu. Poszukiwano odpowiedzi na pytania dotyczące m.in. tego, jakie wartości uznawane są przez młodzież za symbole szczęścia, jakie miejsce zajmuje wśród nich praca oraz w jaki sposób czynniki demograficzno-społeczne różnicują system wartości badanych osób. Zastosowaną metodą badawczą był sondaż diagnostyczny z wykorzystaniem techniki ankietowej. Uzyskane wyniki wskazują, że praca w świadomości studentów jest postrzegana przede wszystkim jako czynnik zapewniający stabilizację życiową, rozwój osobisty oraz możliwość samorealizacji. Równocześnie ujawniono różnicowanie w postawach wobec pracy wynikające z uwarunkowań społeczno-demograficznych.

Słowa kluczowe: studenci; wartość pracy; wartości osobiste; wartości zawodowe

WPROWADZENIE W PROBLEMATYKĘ BADAŃ

W licznych rozważaniach na temat pracy wskazuje się, że jest ona powszechnie ujmowana jako świadoma i celowa działalność człowieka, w której wykorzystuje

on swoje zdolności fizyczne, biologiczne oraz nabyte umiejętności w celu zaspokojenia potrzeb materialnych i duchowych. Poprzez pracę człowiek przekształca i dostosowuje otoczenie do swoich potrzeb, traktując tę działalność jako podstawowy sposób zapewnienia sobie bytu materialnego oraz spełnienia życiowych potrzeb. Motorem działań człowieka są potrzeby, które wyznaczają cele i wartości. Ich realizacja przynosi satysfakcję, poczucie spełnienia obowiązków wobec rodziny, grupy czy społeczeństwa (Kotarbiński, 1965, s. 38). Jednocześnie wykonywana praca pełni funkcje zarówno społeczne, jak i ekonomiczne, które tworzą spójną i współzależną strukturę. Umożliwia jednostkom realizację aspiracji związanych z przynależnością do określonej grupy społecznej i odnalezieniem własnego miejsca w strukturze społecznej, wynikając z głęboko zakorzenionej potrzeby bycia użytecznym oraz przynależności (Phelps, 2013, s. 28). Praca jest więc szczególnym przykładem ludzkiej aktywności, mającym istotny wpływ na kształtowanie się osobowości oraz stanowi ważny dla życia układ wartości i możliwości (Bera, 2008, s. 13).

W ocenie Gerlacha (2016, s. 27) praca ma charakter uniwersalny i wielowymiarowy, można ją analizować i interpretować na wiele sposobów. Różne dyscypliny naukowe od wielu już lat nadają pracy różnorodną interpretację i znaczenie oraz często prezentują odmienne ujęcia badawcze: filozofia pracy (Bartnik, 1977; 1991; Szewczyk, 1971; Tischner, 1991), prakseologia (Kotarbiński, 1965), socjologia pracy (Januszek, Sikora, 1998; Szczepański, 1961; Sztumski, 1999), psychologia pracy (Gliszczyńska, 1982; 1991; Tomaszewski, 1984), organizacja i zarządzanie (Armstrong, 2003; Jasińska i in., 2018) czy pedagogika pracy (Furmanek, 2013; Tomaszewska, 2021; Nowacki, 2008; Wiatrowski, 2017). Praca stanowi także różną wartość w życiu człowieka – w zależności od przyjętej aksjologii może mieć dla niego wartość autoteliczną (samą sobie ze względu na jej treść, charakter) lub mieć wartość instrumentalną i stanowić istotne znaczenie w osiąganiu innych, ważnych dla niego wartości: materialnych, stabilizacyjnych, prestiżowych, społecznych, moralnych czy rozwojowych (por. Krawczyk, 2017; Ostrowska, 2017; Sarzyńska-Mazurek, Wosik-Kawala, 2020; Wierzejska, Karpenko, 2015; Zielińska, 2019). Szczególnie jest to istotne w przypadku młodzieży przygotowującej się do rozpoczęcia pracy już funkcjonującej na rynku pracy.

Przeprowadzone dotychczas badania empiryczne już u schyłku ubiegłego wieku obejmujące preferencje zawodowe studentów uczelni poznańskich przez Bromberka (1988) wykazały, że studenci najbardziej cenili rodzinę, zawód i pracę zawodową, a dopiero później kontakty towarzyskie, kulturę i edukację. Podobne wyniki uzyskano w badaniach prowadzonych w Warszawie. Młodzież akademicka umieszczała „ciekawą pracę, dającą satysfakcję” na trzecim miejscu w hierarchii wartości, zaraz po odwzajemnionej miłości i szczęśliwym życiu rodzinnym. Niżej znajdowały się wartości związane z działalnością społeczną, ryzykiem, szacunkiem oraz spokojnym życiem zawodowym. Wyniki te

potwierdzają przewartościowanie postrzegania pracy w okresie kryzysu – 65% absolwentów nie widziało perspektyw zawodowych w kraju, a 20% planowało emigrację zarobkową (Nowak, Ciżkowicz, 1996).

Na poziomie ogólnopolskim eksploracje Instytutu Badań nad Młodzieżą wykazały, że praca była dla młodych ludzi jedną z najważniejszych wartości, lokowaną zaraz po szczęściu rodzinnym i przyjaźni. Wartości materialne, takie jak prestiż i wysokie zarobki, znajdowały się dopiero w dalszej części hierarchii (Bogusz, 1988).

Prowadzone badania nad podejściem do pracy w okresie przemian ustrojowych wykazały, że orientacja młodzieży wobec pracy pozostawała względnie stabilna, choć ulegała istotnym modyfikacjom w zależności od kontekstu społeczno-ekonomicznego. W latach 80. XX wieku dominował konformistyczny model podejścia do pracy, charakteryzujący się zgodnością z normami grupowymi, brakiem oczekiwań wobec innowacyjności i twórczego podejścia do wykonywanych obowiązków. Szkolnictwo w tym okresie, jak zauważa Koralewicz-Zębik (1982), wzmacniało mechanizmy konformizmu, promując posłuszeństwo i przeciętność zamiast wybitności i indywidualności.

Mimo zmian ustrojowych lat 90. praca wciąż zajmowała wysokie miejsce w hierarchii wartości młodzieży (najczęściej 3. lub 4. pozycję). Początkowo aspekty twórcze pracy oraz gratyfikacje materialne miały mniejsze znaczenie, jednak wraz z upływem czasu zyskiwały na wartości (Kociecka, 1995; Łatacz, 1996). Świda-Ziemia (1995) wykazała, że co trzeci badany (32,2%) uznawał ciekawą pracę za priorytetową wartość w swoim życiu, traktując ją jako formę ekspresji osobowości i jeden z głównych przejawów indywidualnej tożsamości.

Badania CBOS przeprowadzone w 2004 roku wykazały, że posiadanie pracy i stabilnego zatrudnienia zajmowało czwarte miejsce w hierarchii najważniejszych wartości życiowych młodych Polaków – po udanym życiu rodzinnym, zdrowiu oraz miłości i przyjaźni. Aż 71% respondentów uznało pracę za bardzo ważną, a kolejne 18% za raczej ważną. Co ciekawe, aspekty związane z sukcesem zawodowym czy satysfakcją z wykonywanej pracy znalazły się dopiero na dalszych pozycjach – sukces zawodowy na ósmym, a zadowolenie z pracy na dwunastym miejscu. Jednocześnie 72% badanych stwierdziło, że praca nadaje życiu sens, choć 24% uznawało ją jedynie za środek do zdobycia pieniędzy (Lewandowska, Wenzel, 2004).

W 2006 roku kolejne badania CBOS wykazują wzrost znaczenia pracy w hierarchii wartości – zajmowała ona drugie miejsce po życiu rodzinnym. Aż 92% respondentów uznało, że praca nadaje sens życiu, a 89% uważało, że pracowitość jest niezbędnym warunkiem sukcesu. Szczególnie silnie podkreślały to osoby prowadzące własną działalność gospodarczą (83%) oraz młodzi dorośli w wieku 23–34 lata (70%). Pracujący zawodowo niemal dwukrotnie częściej niż osoby bierne zawodowo wskazywali na pracę jako jeden z kluczowych elementów

egzystencji. Co istotne, aż 61% bezrobotnych traktowało zatrudnienie jako jedną z najważniejszych wartości życiowych, co podkreślało ich silną potrzebę stabilizacji (Boguszewski, 2006).

Badania przeprowadzone przez Rychlickiego (2006) wśród studentów wykazały, że najważniejszą wartością zawodową była dla nich stałość zatrudnienia – 82% uznało ją za „bardzo ważną”, a 18% za „ważną”. Kolejną istotną wartością był wysoki dochód, który został wskazany przez 59% respondentów. Najmniejsze znaczenie przypisywano natomiast takim aspektom jak możliwość pracy indywidualnej, kierowania innymi czy wpływania na społeczeństwo. Autor zauważył, że różnice w wartościowaniu pracy pomiędzy uczniami szkół średnich a studentami studiów zaocznych wynikają z doświadczenia zawodowego – młodszy dopiero kształtują swoje postawy wobec przyszłej pracy, natomiast starsi, już zatrudnieni, oceniają pracę przez pryzmat własnych doświadczeń zawodowych.

Badania OBOP z 2007 roku potwierdziły wysoką pozycję pracy w systemie wartości młodych Polaków, jednak zauważono stopniowy spadek jej znaczenia – o ile w 1999 roku była bardzo ważna dla 77% badanych, to w 2007 roku już tylko dla 58%. Równocześnie rosło znaczenie dostatniego życia i czasu wolnego, a kariera zawodowa traciła na priorytecie. Coraz więcej osób deklarowało chęć samorealizacji nie tylko poprzez pracę, ale również przez rozwijanie zainteresowań i pasji (Czaczkowska, 2007).

Jak ustalił Wiatrowski (2009, s. 175), badając dorastającą młodzież, wśród dwunastu uniwersalnych wartości praca lokowała się na trzecim miejscu, po rodzinie i pieniądzu. Mamy tu do czynienia z typową orientacją prorodzinną i prozawodową. Okazuje się, że dążenia młodzieży od wielu lat pozostają dość podobne. Również nowsze wyniki nie przynoszą znaczących zmian w obrazie aspiracji i planów życiowych młodych ludzi w Polsce.

Lista podstawowych wartości życiowych młodych ludzi kształtuje się niemal identycznie w 2010–2016. Najważniejsze są: miłość i przyjaźń (52% wskazań) oraz udane życie rodzinne (42%). W dalszej kolejności młodzież stawia na zawodowy wymiar swojej egzystencji. Dwie piąte badanych (40%) jako cel wyznacza sobie zdobycie ciekawej pracy – zgodnej z zainteresowaniami, a jedna trzecia (33%) aspiruje do osiągnięcia wysokiej pozycji zawodowej. Innymi ważnymi celami życiowymi uczniów są satysfakcjonująca sytuacja materialna (33%) oraz spokojne życie bez kłopotów i konfliktów (29%) (Boguszewski, 2016).

Jak wykazały przeprowadzone analizy nad podejściem do pracy młodych ludzi w okresie przemian ustrojowych, utrwalenia mechanizmów rynkowych, dostępności do międzynarodowego rynku pracy, orientacja młodzieży wobec pracy pozostawała względnie stabilna, choć ulegała istotnym modyfikacjom w zależności od kontekstu społeczno-ekonomicznego, co można dostrzec zwłaszcza w odniesieniu do pokolenia „Z”. Jak ustaliła Zielińska (2019, s. 196), system wartości młodzieży, zwłaszcza emigrującej zarobkowo, cechuje się potęgowaniem

interesów indywidualnych, czyli dążeniem do osiągnięcia dominacji i prestiżu społecznego, wzbogaconego o ekscytację i urozmaicenie doznań, które mają zaspokoić hedonistyczne, przyjemnościowe potrzeby.

Zgodnie z kolejnymi deklaracjami w 2021 roku młodych respondentów CBOS następują pewne dalsze przewartościowania w aksjologii młodzieży, która jako najważniejsze wartości wskazuje miłość i przyjaźń (57%). W dalszej kolejności (ze znacznie niższymi odsetkami wskazań) młodzież stawia na zawodowy i materialny wymiar swojej egzystencji. Niemal dwie piąte badanych (38%) jako cel wyznacza sobie zdobycie ciekawej pracy – zgodnej z zainteresowaniami, a ponad jedna trzecia aspiruje do osiągnięcia wysokiej pozycji zawodowej oraz materialnej (po 35% wskazań). Dopiero piątą pozycję w hierarchii celów życiowych młodzieży kończącej edukację na poziomie średnim zajmuje w 2021 roku udane życie rodzinne i posiadanie dzieci (33% wskazań).

Reasumując, można skonstatować, że jak wykazują dotychczasowe eksploracje, wartość pracy w życiu młodych ludzi jest zjawiskiem dynamicznym, kształtuje się pod wpływem wielu czynników, w tym środowiska rodzinnego, kierunku studiów oraz doświadczeń zawodowych zdobywanych w trakcie nauki. W badaniach empirycznych wartość pracy analizuje się najczęściej poprzez ustalenie jej miejsca w systemie wartości życiowych badanych osób, określenie roli, jaką odgrywa w ich życiu czy też wskazanie, jakie aspekty pracy są szczególnie cenione, pożądane. To wielostronne podejście metodologiczne pozwala lepiej określić postawy młodzieży wobec przyszłej kariery oraz ich oczekiwania wobec rynku pracy, dlatego przyjmujemy je w niniejszym projekcie badawczym.

PROGRAM BADAŃ WŁASNYCH

Zgodnie z przyjętymi założeniami przedmiotem niniejszych badań jest aksjologia przyszłej pracy zawodowej młodzieży akademickiej kończącej studia wyższe. Cel eksploracji to diagnoza wartości pracy w świadomości młodzieży akademickiej. W prowadzonych analizach uwzględniono jej zróżnicowanie demograficzno-społeczne. Główny problem badawczy przyjął postać następującego pytania: Jaką wartość stanowi praca w *życiu badanej młodzieży kończącej studia wyższe?*

Aby rozwiązać powyższy problem badawczy, dążono do odpowiedzi na następujące pytania szczegółowe:

1. Jaką wartość stanowi praca jako symbol szczęścia badanej młodzieży akademickiej?
2. Jakie znaczenie ma pracowitość jako wartość osobista badanych studentów?
4. Jakie wartości wiążą badani studenci z przyszłą pracą zawodową?
5. W jakim stopniu czynniki demograficzno-społeczne różnicują system wartości badanych osób?

Przyjęto ogólne założenie hipotetyczne, że praca zawodowa stanowi istotną wartość w systemie aksjologicznym młodzieży akademickiej kończącej studia wyższe, jednak jej znaczenie i postrzegana rola różnią się w zależności od czynników demograficzno-społecznych.

Rozwiązanie powyższych problemów badawczych i weryfikacja hipotezy roboczej wymagają określenia zmiennych i wskaźników.

Zmienną zależną w niniejszych badaniach jest wartość pracy badanej młodzieży, którą można opisać poprzez:

- wartość pracy jako symbol szczęścia,
- pracowitość jako wartość osobista badanych,
- cenione wartości związane z przyszłą pracą.

Zmienne niezależne to czynniki demograficzno-społeczne: wiek, płeć, miejsce stałego zamieszkania (miasto, wieś), struktura rodziny, stan cywilny i kierunek studiów.

Wskaźnikami analizowanych zmiennych są liczby bezwzględne lub odsetki określające ich natężenie, które szczegółowo zostały scharakteryzowane w zastosowanych technikach i narzędziach badawczych.

Główną metodą badawczą wykorzystaną w badaniu był sondaż diagnostyczny realizowany techniką ankietową. Metoda ta umożliwiła opis badanych zjawisk oraz pozwoliła na ich wyjaśnienie. Zastosowane narzędzie to Autorski Kwestionariusz Ankiety (AKA) zawierający pytania o czynniki demograficzno-społeczne oraz Lista Wartości Osobistych (LWO), Skala do Badania Roli Pracy (SdBRP), Skala do Badania Wartości Związanych z Pracą (SdBWP).

1. Lista Wartości Osobistych (LWO) autorstwa Juczyńskiego będzie służyć do poznania wartości osobistych badanych studentów. Składa się z dwóch części. Pierwsza zawiera opis dziewięciu symboli szczęścia, które wyrażają różnorodne formy aktualizacji wartości ludzkich. Druga przedstawia dziesięć kategorii wartości osobistych. Spośród dziewięciu symboli szczęścia badany wybiera pięć najważniejszych dla siebie. Następnie wybranym symbolom przypisuje punkty, od 5 – dla symbolu najważniejszego, do 1 – dla najmniej ważnego. Podobna zasada badania obowiązuje dla dziesięciu wartości osobistych.
2. Skala do Badania Wartości Związanych z Pracą (SdBWP) opracowana przez Bromberka (1988). Narzędzie pozwala badać cztery grupy wartości: orientacje wewnętrzne, orientacje prestiżowe, orientacje społeczne, a także orientacje na własną wygodę. Narzędzie składa się z 19 stwierdzeń zaprezentowanych na pięciostopniowej skali Likerta, gdzie punkt 1 oznacza „nieistotne”, natomiast 5 „bardzo istotne”. Znalazły się tu następujące wartości związane z pracą: możliwość stosowania posiadanej wiedzy i umiejętności; możliwość dalszego kształcenia; możliwość pracy stawiającej wciąż nowe wyzwania; wykonywanie zadań w miarę

indywidualnie; możliwość pracy twórczej i oryginalnej; nienormowany sztywno czas pracy; wysokie uznanie i pozycja społeczna; duże możliwości szybkiego awansowania; możliwość kierowania pracą innych; możliwość pomagania innym; praca raczej z ludźmi niż z przedmiotami; wpływanie na społeczeństwo, w którym żyję i praca na jego rzecz; dobre relacje społeczne w środowisku; wysoki dochód; gwarancja stałej pracy; dużo wolnego czasu; możliwość pracy w mieście; miejsce pracy znajdujące się blisko obecnego miejsca zamieszkania; praca niewymagająca dużego zaangażowania.

W prowadzonych analizach zastosowano elementy statystyki opisowej (procent, średnie, odchylenia standardowe, medianę) oraz elementy statystyki korelacyjnej (test Chi kwadrat Pearsona, Test Kruskala-Wallisa i Test U Manna-Whitneya).

Badania przeprowadzono wśród studentów Uniwersytetu w Białymstoku w okresie od stycznia do lutego 2025 roku. Wszystkie sondaże odbywały się bezpośrednio na terenie uczelni. W ramach badań respondenci zostali poproszeni o wypełnienie kwestionariuszy, które były zbierane osobiście przez autorkę na terenie uniwersytetu. W moich badaniach brało udział 105 studentów, którzy reprezentowali różne kierunki studiów. Do analizy zakwalifikowano 91 poprawnie wypełnionych kwestionariuszy. W grupie tej znajdowało się 58,2% kobiet i 41,8% mężczyzn. Średnia wieku to 24,7 lat. Wśród respondentów zdecydowanie dominowały osoby zamieszkujące w mieście (81,3%). Tylko nieliczni na stałe mieszkali na wsi (18,7%). Ponad połowa badanych (59,3%) pochodziła z rodzin pełnych, z rodzin patchworkowych co piąty respondent (22,0%), co ósmy z rodziny niepełnej (12,1%) i nieliczni (6,6%) z rodzin zorganizowanych. Studenci reprezentowali różne kierunki studiów: ekonomię (17,6%), informatykę (19,8%), pedagogikę (17,8%), administrację (12,1%), zarządzanie (20,9%) i prawo (12,1%). Badani studenci byli więc znacznie zróżnicowani pod względem płci, miejsca zamieszkania, struktury rodziny i kierunku studiów. Liczebność próby badawczej stanowi pewne ograniczenie prezentowanego badania. Choć kwestionariusz ankiety został przygotowany w sposób rzetelny i umożliwił uzyskanie interesujących danych empirycznych, to stosunkowo niewielka liczba respondentów może ograniczać możliwość uogólniania wyników na całą populację studentów. Dodatkowym czynnikiem, który należy wziąć pod uwagę, jest zróżnicowanie kierunków studiów osób uczestniczących w badaniu. Respondenci reprezentowali różne obszary nauki, co może wpływać na zróżnicowanie ich postaw wobec pracy i wartości zawodowych. Z jednej strony utrudnia to traktowanie wyników jako reprezentatywnych dla jednej, spójnej grupy, z drugiej jednak pozwala uchwycić szersze spektrum opinii młodzieży akademickiej stojącej u progu kariery zawodowej. Warto więc traktować uzyskane rezultaty jako sondaż wstępny, który może stanowić punkt wyjścia do dalszych, pogłębionych badań prowadzonych na

większej i bardziej jednorodnej próbie respondentów. Taka perspektywa pozwala zachować naukową rzetelność i jednocześnie podkreśla poznawczą wartość uzyskanych danych.

PRACA JAKO SYMBOL SZCZĘŚCIA BADANYCH STUDENTÓW

Aby określić znaczenie pracy w życiu badanych studentów jako symbol ich szczęścia, dokonano analizy dziewięciu najważniejszych symboli szczęścia, które wyrażają różnorodne formy aktualizacji wartości ludzkich. Miało to na celu określenie ich miejsca wśród innych wartości ocenianych jako symbole szczęścia (por. Juczyński, 2001). Do symboli szczęścia zaliczono: duży krąg przyjaciół; udane życie rodzinne; wykonywanie ulubionej pracy, zawodu; sukcesy w pracy; dobre zdrowie; bycie potrzebnym innym ludziom; dobre warunki materialne; życie pełne przygód, podróży; sława, popularność. Każdy respondent wybierał pięć najważniejszych dla siebie wartości – symboli szczęścia. W tabeli 1 przedstawiono procentowy wybór poszczególnych symboli szczęścia. Badane osoby miały wskazać pięć najważniejszych dla nich wartości. Jak ustalono najczęściej, wskazywaną wartością będącą symbolem szczęścia przez badaną młodzież akademicką stanowiły dobre warunki materialne (83,52% odpowiedzi) oraz udane życie rodzinne (79,12% wskazań).

Dobre warunki materialne jako symbol szczęścia badanej młodzieży akademickiej wykazuje zróżnicowanie w zależności od ich miejsca zamieszkania ($\chi^2 = 3,824$; $p < 0,051$) i stanu cywilnego ($\chi^2 = 13,556$; $p < 0,000$). Osoby mieszkające w mieście częściej niż osoby zamieszkujące na stałe na wsi uznają dobre warunki materialne za istotną wartość, choć granica istotności nie została w pełni osiągnięta. Natomiast istotna statystycznie zależność między stanem cywilnym a wartością dobrych warunków materialnych sugeruje, że osoby będące w stanie wolnym częściej niż osoby będące w małżeństwie lub w związku nieformalnym traktują dobre warunki materialne jako symbol szczęścia. Natomiast posiadanie przez badane osoby udanego życia rodzinnego stanowiącego w ich życiu symbol szczęścia wskazuje na istotną statystycznie korelację z płcią respondentów ($\chi^2 = 5,378$; $p < 0,020$). Ustalono, że kobiety częściej niż mężczyźni uznają za szczególnie istotny symbol ich szczęścia posiadanie udanego życia rodzinnego.

Sukces w nauce, pracy jako symbol szczęścia lokuje się na kolejnym wysokim trzecim miejscu wśród wskazywanych wartości (74,73% odpowiedzi). Ustalono istotną statystycznie zależność między strukturą rodziny badanych a sukcesami w pracy stanowiącymi dla nich symbole szczęścia. Studenci z rodzin pełnych częściej niż osoby z rodzin niepełnych i patchworkowych uznają sukcesy w pracy za symbole szczęścia ($\chi^2 = 12,225$; $p < 0,002$). Okazuje się, także że respondenci stanu wolnego ($\chi^2 = 12,323$; $p < 0,000$) oraz osoby mieszkające w mieście ($\chi^2 = 3,930$; $p < 0,047$) traktują sukcesy w pracy jako szczególnie cenione symbole szczęścia.

Tabela 1. Wartości najczęściej wskazywane przez badanych studentów jako symbole szczęścia (dane w %, wielokrotność)

Lp.	Symbole szczęścia	Liczba	Procent
1	Duży krąg przyjaciół	59	64,84
2	Udane życie rodzinne	72	79,12
3	Wykonywanie ulubionej pracy, zawodu	58	63,74
4	Sukces w nauce, pracy	68	74,73
5	Dobre zdrowie	31	34,07
6	Bycie potrzebnym dla innych ludzi	30	32,97
7	Dobre warunki materialne	76	83,52
8	Życie pełne przygód, podróży	26	28,57
9	Sława, popularność	27	29,67

Źródło: badania własne.

Uzyskane wyniki badań pozwalają stwierdzić, że dość duże znaczenie jako symbole szczęścia dla studentów w analizowanej hierarchii wartości ma posiadanie dużego kręgu przyjaciół (64,84% wyborów) oraz wykonywanie ulubionej pracy (63,74%). Dla osób mieszkających na wsi większe znaczenie ma posiadanie dużego kręgu przyjaciół niż dla mieszkańców miasta ($\chi^2 = 6,362$; $p < 0,011$). Natomiast studenci z rodzin niepełnych oraz z rodzin patchworkowych częściej niż osoby z rodzin pełnych uznają posiadanie dużego kręgu przyjaciół za szczególnie istotną wartość utożsamianą z symbolem szczęścia ($\chi^2 = 7,240$; $p < 0,027$). Z kolei w przypadku wykonywania ulubionej pracy jako wartości oznaczającej symbol szczęścia jest ona bardziej ważna dla młodzieży akademickiej na stałe zamieszkującej w mieście niż na wsi ($\chi^2 = 8,908$; $p < 0,003$) oraz dla osób z rodzin pełnych niż dla respondentów z rodzin niepełnych czy z rodzin patchworkowych ($\chi^2 = 11,387$; $p < 0,003$), a także dla mężczyzn niż dla kobiet ($\chi^2 = 4,467$; $p < 0,035$).

Zdecydowanie rzadziej wybieranymi symbolami szczęścia przez studentów było dobre zdrowie (34,07%) oraz bycie potrzebnym dla innych ludzi (32,97%). Natomiast życie pełne przygód i podróży oraz sława, popularność zostały wybrane przez stosunkowo niewielką liczbę respondentów (poniżej 30% odpowiedzi). Z przeprowadzonych analiz statystycznych wynika, że występuje istotna statystycznie zależność między miejscem zamieszkania badanych a wartością dobrego zdrowia stanowiącą symbol szczęścia. Okazuje się, że osoby mieszkające na wsi częściej niż osoby mieszkające w mieście traktują dobre zdrowie jako ważny dla nich symbol szczęścia ($\chi^2 = 4,430$; $p < 0,035$). Natomiast bardziej zróżnicowanym w ocenie badanych studentów symbolem szczęścia jest bycie potrzebnym innym ludziom. Osoby mieszkające na wsi częściej niż osoby mieszkające w mieście traktują bycie potrzebnym dla innych ludzi jako istotną wartość życiową ($\chi^2 = 7,845$;

$p < 0,005$), podobnie jak osoby będące w małżeństwie lub w związku nieformalnym w porównaniu do osób będących stanu wolnego ($\chi^2 = 6,938$; $p < 0,008$).

Kolejne analizy wykazały, że płeć badanych w istotnym stopniu różnicuje dążenie do życia pełnego przygód, podróży będących uosobieniem symbolu szczęścia ($\chi^2 = 13,668$; $p < 0,000$). Jak ustalono, częściej mężczyźni niż kobiety uznają życie pełne przygód, podróże za istotną wartość symbolizującą szczęście. Również ten symbol szczęścia bardziej cenią osoby będące w małżeństwie lub w związku nieformalnym niż osoby stanu wolnego ($\chi^2 = 12,315$; $p < 0,000$). Kolejna analiza zależności między płcią a wartością, jaką jest sława, popularność, ujawnia istotną statystycznie korelację ($\chi^2 = 11,459$; $p = 0,000$). Dla kobiet częściej niż dla mężczyzn sława, popularność jest pożądaną wartością życiową będącą symbolem szczęścia.

Reasumując, należy stwierdzić, że najważniejszymi dla badanych studentów symbolami szczęścia są warunki materialne zapewniające wysoki poziom życia, rodzina oraz sukces zawodowy ściśle związany z posiadaniem grona przyjaciół i wykonywaniem ciekawej pracy. Tym samym praca jako symbol szczęścia osobistego lokuje się wśród pięciu najważniejszych wartości życiowych badanej młodzieży akademickiej. Analizowane symbole szczęścia najczęściej różnicuje miejsce stałego zamieszkania respondentów, ich płeć, struktura rodziny i stan cywilny.

PRACOWITOŚĆ JAKO WARTOŚĆ OSOBISTA BADANYCH STUDENTÓW

W zbiorze analizowanych wartości osobistych badanej młodzieży akademickiej znalazły się następujące wartości: miłość, przyjaźń; dobre zdrowie, sprawność fizyczna i psychiczna; poczucie humoru, dowcip; inteligencja, bystrość umysłu; wiedza, mądrość; radość, zadowolenie; odwaga, stanowczość; dobroć, delikatność; ładny wygląd zewnętrzny, prezencja; bogactwo, majątek. Tu również respondenci mieli wskazać pięć najważniejszych dla nich wartości. Uzyskane wyniki przedstawiono w tabeli 2.

Tabela 2. Najczęściej wskazywane przez badanych studentów wartości osobiste (dane w %, wielokrotność wyboru)

Lp.	Wartości osobiste	Liczba	Procent
1	Miłość, przyjaźń	87	95,60
2	Dobre zdrowie, sprawność fizyczna i psychiczna	31	34,07
3	Poczucie humoru, dowcip	29	31,87
4	Inteligencja, bystrość umysłu	48	52,75
5	Wiedza, mądrość	62	68,13
6	Radość, zadowolenie	44	48,35

7	Odwaga, stanowczość	11	12,09
8	Dobroć, delikatność	30	32,97
9	Ładny wygląd zewnętrzny, prezenca	49	53,85
10	Bogactwo, majątek	18	19,78
11	Pracowitość	46	50,55

Źródło: badania własne.

Ustalono, że niemal powszechnie wybieraną wartością osobistą przez respondentów była miłość, przyjaźń (95,60% odpowiedzi). Wartość ta zdecydowanie dominuje wśród innych analizowanych wartości osobistych i nie różnicują jej znaczenia czynniki demograficzno-społeczne. Drugą wartością osobistą wskazaną przez dwie trzecie respondentów (68,13%) była wiedza, mądrość. Z przeprowadzonych analiz statystycznych wynika, że wiedza i mądrość jako wartości osobiste są bardziej cenione przez mężczyzn niż przez kobiety ($\chi^2 = 7,769$; $p < 0,005$).

Z kolei co drugi badany student wybierał: ładny wygląd zewnętrzny, prezencję (53,85% głosów); inteligencję, bystrość umysłu (52,75%) oraz pracowitość (50,55%). W zbliżonym stopniu respondenci cenili sobie także radość i zadowolenie (48,35%). Okazuje się, że inteligencja, bystrość umysłu większe ma znaczenie dla studentów z rodzin niepełnych lub patchworkowych niż rodzin pełnych ($\chi^2 = 10,427$; $p < 0,005$); wartości te są także bardziej istotne dla osób stanu wolnego niż respondentów w związkach małżeńskich lub partnerskich ($\chi^2 = 7,760$; $p < 0,005$).

Natomiast na dalszych pozycjach w analizowanym zbiorze wartości osobistych znalazły się takie wartości jak: dobre zdrowie, sprawność fizyczna i psychiczna (34,07% wskazań), dobroć, delikatność (32,97), poczucie humoru, dowcip (31,87%). Z przeprowadzonych analiz statystycznych wynika, że wśród młodzieży akademickiej objętej badaniem mężczyźni bardziej niż kobiety cenią sobie dobroć i delikatność ($\chi^2 = 11,417$; $p < 0,001$). Także osoby zamieszkujące na wsi większe znaczenie niż osoby mieszkające w mieście nadają tym wartościom osobistym ($\chi^2 = 7,845$; $p < 0,005$). Z kolei poczucie humoru i dowcip są szczególnie cenione przez studentów będących w związkach małżeńskich lub partnerskich ($\chi^2 = 10,901$; $p < 0,001$).

Na końcu listy wartości osobistych znalazły się wartości związane z odwagą, stanowczością (12,09%) oraz bogactwem, majątkiem (19,78%). Znaczenia tych wartości nie różnicują czynniki demograficzno-społeczne.

WARTOŚCI BADANEJ MŁODZIEŻY ZWIĄZANE Z PRZYSZŁĄ PRACĄ

Badani studenci z przyszłą pracą zawodową wiążą różne oczekiwania i wartości. Kierując się koncepcją Bromberka (1988), badanej młodzieży akademickiej przedłożono do oceny dziewiętnaście różnych wartości związanych z pracą, które

pozwołyły określić cztery orientacje na wartości: wewnętrzną, prestiżową, społeczną i orientację na własną wygodę. Uzyskane wyniki przedstawiono w tabeli 3.

Tabela 3. Orientacja na wartości związane z przyszłą pracą badanych studentów (dane według średnich na skali od 1 do 5, gdzie 1 oznacza nie, a 5 – tak)

Orientacja na wartości związane z pracą	Odpowiedzi		
	Średnia	Mediana	Odchylenie standardowe
Orientacje wewnętrzne	2,99	3,2	0,84
Orientacje prestiżowe	4,11	4	0,83
Orientacje społeczne	3,84	4	0,79
Orientacja na własną wygodę	3,99	4	0,60
Porównanie poszczególnych wartości między sobą:	Chi²_{ANOVA} = 69,038, $p < 0,001$		
Porównanie zmiennych parami:			
Orientacje wewnętrzne vs. Orientacje prestiżowe	$Z = 7,405, p < 0,001$		
Orientacje wewnętrzne vs. Orientacje społeczne	$Z = 5,883, p < 0,001$		
Orientacje wewnętrzne vs. Orientacja na własną wygodę	$Z = 6,957, p < 0,001$		
Orientacje prestiżowe vs. Orientacje społeczne	$Z = 1,797, p = 0,434$		
Orientacje prestiżowe vs. Orientacja na własną wygodę	$Z = 1,318, p = 1,000$		
Orientacje społeczne vs. Orientacja na własną wygodę	$Z = 1,253, p = 1,000$		

Źródło: badania własne.

Wśród badanej młodzieży akademickiej dominuje orientacja na wartości o charakterze prestiżowym ($M = 4,11$), związana z uzyskaniem w pracy uznania i poważania społecznego, dużymi możliwościami awansowania, kierowania pracą innych. Orientację tę przejawiają częściej kobiety niż mężczyźni ($Z = 2,538$; $p < 0,011$) oraz osoby zamieszkujące w mieście niż na wsi ($Z = 2,427$; $p < 0,015$). Okazuje się także, że wartości mające charakter prestiżowy są bardziej cenione przez osoby stanu wolnego niż pozostające w związkach małżeńskich lub partnerskich ($Z = 3,278$; $p < 0,001$). W nieco mniejszym stopniu dla badanej młodzieży akademickiej ważna jest orientacja na własną wygodę (wysoki dochód, gwarancja zatrudnienia, dużo czasu wolnego, praca niewymagająca zaangażowania czy prace blisko domu) ($M = 3,99$) i orientacja społeczna (możliwość pomagania innym, praca z ludźmi, dobre relacje społeczne w miejscu pracy) ($M = 3,84$). Orientacja jest częściej preferowana przez mężczyzn niż kobiety ($Z = -3,346$; $p < 0,001$), osoby zamieszkujące na wsi niż w mieście ($Z = -3,864$; $p < 0,000$) oraz studentów będących w związkach małżeńskich lub partnerskich niż będących stanu wolnego ($Z = -2,735$; $p < 0,006$). Natomiast najmniej popularna okazała się orientacja

na wartości o charakterze wewnętrznym (możliwości stosowania kompetencji, dalsze kształcenie się, nowe wyzwania, praca indywidualnie, praca twórcza i oryginalna, nienormowany sztywno czas pracy) ($M = 2,99$). Orientacją wewnętrzną bardziej charakteryzują się mężczyźni niż kobiety ($Z = -3,462$; $p < 0,001$), a także osoby stanu wolnego niż pozostające w związkach małżeńskich lub partnerskich ($Z = 2,535$; $p < 0,011$).

Jak się okazuje, wynik wartości określających orientację społeczną różni się w sposób istotny statystycznie od wartości o orientacji prestiżowej ($Z = 7,405$; $p < 0,001$), wartości o orientacji społecznej ($Z = 5,883$; $p < 0,001$) i wartości o orientacji na własną wygodę ($Z = 6,957$; $p < 0,001$). Można zatem stwierdzić, że wraz ze wzrostem znaczenia dla badanych studentów wartości zorientowanych na wartości o znaczeniu prestiżowym, wartości o znaczeniu społecznym i wartości orientacji na własną wygodę maleje znacząco ich zainteresowanie wartościami o orientacji wewnętrznej określającymi ich dążenie do wykorzystania własnych zasobów osobistych w przyszłej pracy (kompetencji, dalszego kształcenia, podejmowania nowych wyzwań i pracy twórczej). W przypadku pozostałych porównań nie odnotowano istotnych statystycznie różnic między wartościami o orientacji prestiżowej, społecznej czy orientacji na własną wygodę.

DYSKUSJA I KONKLUZJE Z BADAŃ

Praca zawodowa stanowi istotny element życia człowieka, będąc nie tylko podstawowym źródłem dochodu, lecz także przestrzenią umożliwiającą realizację osobistych aspiracji oraz rozwój indywidualnych kompetencji. Postrzeganie roli pracy oraz jej miejsce w hierarchii wartości ulega zmianom w zależności od etapu życia, kontekstu społecznego oraz indywidualnych przekonań jednostki. Młodzież akademicka, znajdująca się u progu kariery zawodowej, w trakcie kończenia studiów wyższych konfrontuje swoje możliwości, wyobrażenia i oczekiwania z realiami rynku pracy (Sarżyńska-Mazurek, Wosik Kawala, 2020; Wierzejska, Karpenko, 2015). W kontekście badań nad systemem wartości młodych ludzi szczególnie istotne stało się określenie, jakie wartości uznają oni za wyznaczniki szczęścia oraz jaką pozycję w tej strukturze zajmuje przyszła praca zawodowa. Analiza osobistych systemów wartości badanych osób pozwoliła również na zrozumienie, jakie znaczenie przypisują oni pracy wśród innych priorytetów życiowych. Ważnym aspektem badań była także identyfikacja wartości, jakie cenią sobie studenci stojący u progu kariery zawodowej: możliwości rozwoju i wykorzystania w pełni własnych zasobów osobistych, wysokie dochody zapewniające satysfakcjonujący status materialny, pewność pracy (zatrudnienia) czy prestiż społeczny. Ponadto analizując rolę czynników demograficzno-społecznych, możliwe było określenie, w jakim stopniu płeć, miejsce zamieszkania, poziom wykształcenia czy status materialny różnicują system wartości badanych

studentów, ich postrzeganie pracy oraz związanych z nią oczekiwań (Krawczyk, 2017; Ostrowska, 2017; Zielińska, 2019).

Na podstawie przeprowadzonej analizy materiału empirycznego można stwierdzić, że młodzież akademicka stojąca u progu kariery zawodowej za najważniejszy symbol szczęścia wskazała dobre warunki materialne zapewniające wysoki poziom życia, a także posiadanie rodziny, sukces zawodowy, który ściśle jest związany z posiadaniem grona przyjaciół i wykonywaniem ciekawej pracy. Tym samym praca jako symbol szczęścia osobistego lokuje się wśród pięciu najważniejszych wartości życiowych badanej młodzieży akademickiej.

Można także skonstatować, że dla badanej młodzieży akademickiej najważniejszymi wartościami osobistymi są te, które stanowią podstawę szczęścia w życiu i wiążą się z miłością i przyjaźnią, a zatem posiadaniem bliskich osób, na które można liczyć i ze strony których można spotkać się z oddźwiękiem społecznym. Wysoko ceniona jest także wiedza, mądrość, ogólna prezentacja oraz inteligencja, bystrość umysłu. Są to wartości zapewniające efektywne funkcjonowanie w różnych rolach społecznych, w tym kreowaniu przyszłej kariery zawodowej. Ważnym dopełnieniem tych preferowanych wartości osobistych przez badanych studentów jest pracowitość jako wartość zapewniająca efektywne funkcjonowanie zawodowe i osiąganie innych cenionych wartości związanych z wykonywaną pracą. Pracowitość sytuuje się na szóstym miejscu wśród jedenastu analizowanych wartości osobistych i nie różnicują jej znaczenia czynniki demograficzno-społeczne.

Ustalono, że dominującą orientacją na wartości zawodowe okazała się wśród młodzieży akademickiej orientacja na wartości prestiżowe i wartości określające własną wygodę wiążącą się z uzyskaniem wysokiego dochodu, gwarancją stałej pracy, posiadaniem dużo wolnego czasu, miejscem pracy blisko domu czy też wykonywaniem pracy niewymagającej dużego zaangażowania. Mniej istotne dla respondentów są wartości o orientacji społecznej: możliwość pomagania innym, praca z ludźmi, wpływanie na społeczeństwo i praca na jego rzecz i dobre relacje społeczne w miejscu pracy, wartości społeczne. Natomiast najmniejszym uznaniem wśród studentów cieszy się orientacja wewnętrzna, związana z wykorzystaniem w przyszłej pracy posiadanych kompetencji, z możliwością dalszego kształcenia się, nowymi wyzwaniami, wykonywaniem zadań indywidualnie, możliwością pracy twórczej i nienormowanym czasem pracy.

Na podstawie badań nasuwają się wnioski o charakterze utylitarnym. Można bowiem stwierdzić, że istnieją istotne różnice w hierarchii wartości pracy w zależności od płci, miejsca zamieszkania oraz stanu cywilnego respondentów. Różnice te mają kluczowe znaczenie praktyczne, szczególnie w kontekście dostosowywania programów doradztwa zawodowego, oferty edukacyjnej oraz strategii zatrudnienia. Różnice w postrzeganiu pracy między płciami wskazują na różne priorytety w zakresie wartości związanych z karierą zawodową.

Mężczyźni częściej podkreślają znaczenie pracowitości jako kluczowego warunku sukcesu zawodowego, co może sugerować ich silniejsze nastawienie na ciężką pracę i dążenie do realizacji celów zawodowych. W związku z tym dla tej grupy warto promować programy, które koncentrują się na doskonaleniu umiejętności zarządzania czasem, rozwoju zawodowym oraz motywacji do osiągnięcia sukcesów. Z kolei kobiety bardziej cenią możliwość rozwijania swoich kompetencji i pracę z ludźmi, co może wskazywać na większy nacisk na relacje interpersonalne i rozwój osobisty w środowisku pracy. W tym przypadku warto tworzyć oferty edukacyjne oraz kariery zawodowej, które umożliwiają elastyczność, rozwój kompetencji interpersonalnych oraz zaangażowanie w projekty oparte na współpracy i zrównoważonym rozwoju. Różnice związane z miejscem zamieszkania pokazują, że mieszkańcy miast częściej kładą nacisk na aspekty związane z sukcesem zawodowym, prestiżem oraz możliwością kierowania innymi. Wskazuje to na większe zainteresowanie zawodami, które oferują wysoką pozycję społeczną, awanse oraz wyzwania w zarządzaniu. Warto, aby programy edukacyjne oraz oferty pracy w miastach uwzględniały te oczekiwania, oferując dynamiczne ścieżki kariery, możliwość awansu i rozwoju w prestiżowych branżach. Z kolei mieszkańcy wsi większą wagę przypisują pracowitości i przekonaniu, że praca nadaje sens życiu, w związku z tym warto promować wśród tej grupy pracodawców i organizacji inicjatywy, które stawiają na stabilność zatrudnienia, poczucie spełnienia zawodowego oraz wartości związane z dbałością o jakość pracy. Różnice wynikające ze stanu cywilnego również mają istotne znaczenie. Osoby zamężne wykazują większe zainteresowanie stabilnością zawodową, prestiżem oraz wysokimi dochodami, co może wynikać z potrzeby zapewnienia bezpieczeństwa finansowego i stabilności życiowej. W tym przypadku warto rozwijać oferty zawodowe, które oferują długoterminowe perspektywy zawodowe, możliwość awansu oraz korzystne warunki pracy, w tym elastyczny czas pracy, który umożliwia lepsze połączenie życia zawodowego z prywatnym. Z kolei osoby niezamężne mogą wykazywać większe zainteresowanie aspektem rozwoju osobistego i relacjami międzyludzkimi, co wskazuje na potrzebę oferty zawodowej umożliwiającej realizację pasji i wartości. Warto, aby programy doradztwa zawodowego, szczególnie wśród młodych ludzi, uwzględniały te preferencje, oferując opcje pracy w organizacjach społecznych, projektach kreatywnych lub branżach, które umożliwiają większą autonomię i zaangażowanie społeczne. Wyniki analizy mogą stanowić podstawę do dostosowywania strategii edukacyjnych, doradczych i zawodowych, mając na uwadze różnorodność potrzeb młodzieży akademickiej w zakresie wartości pracy. Skierowanie uwagi na te różnice pozwoli na lepsze dopasowanie oferty edukacyjnej oraz kariery zawodowej do indywidualnych aspiracji młodych ludzi, co w dłuższej perspektywie może przyczynić się do ich większego zaangażowania, satysfakcji zawodowej i sukcesów na rynku pracy.

Analiza wyników badań własnych w zestawieniu z wcześniejszymi badaniami (m.in. Bromberek, 1988; Nowak, Ciżkowicz, 1996; Świda-Ziemba, 1995) pozwala sformułować prawidłowość dotyczącą trwałości wysokiej pozycji pracy w systemie wartości młodzieży akademickiej przy jednoczesnym przesunięciu akcentów w sposobie jej postrzegania. W badaniach z końca XX wieku dominowało podejście instrumentalne, praca była utożsamiana głównie z zapewnieniem bytu, bezpieczeństwa ekonomicznego i stabilności społecznej. Tymczasem wyniki badań własnych wskazują, że współczesna młodzież akademicka, choć nadal docenia funkcję ekonomiczną pracy, coraz częściej traktuje ją w kategoriach autotelicznych jako przestrzeń samorealizacji, rozwoju osobistego, potwierdzenia kompetencji i budowania tożsamości. Podobne tendencje obserwowali Phelps (2013) oraz Zielińska (2019), podkreślając, że młodzi ludzie postrzegają pracę jako formę ekspresji siebie i źródło satysfakcji, a nie jedynie narzędzie osiągania celów materialnych. W świetle tych wyników można przyjąć prawidłowość, że wraz ze zmianami społeczno-kulturowymi i wzrostem znaczenia indywidualizmu w społeczeństwie praca w świadomości młodzieży akademickiej ewoluje od wartości o charakterze instrumentalnym ku wartościom o charakterze autotelicznym, stając się nie tylko środkiem do życia, lecz również jego istotnym sensem i formą samorealizacji.

BIBLIOGRAFIA

- Armstrong, J. (2003). *Making Reliable Distributed Systems in the Presence of Software Errors. PhD thesis*. Stockholm: Royal Institute of Technology.
- Bartnik, C. (1977). *Teologia pracy ludzkiej*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.
- Bartnik, C. (1991). *Praca jako wartość humanistyczna*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Bera, R. (2008). *Aksjologiczny sens pracy a poczucie jakości życia młodych polskich emigrantów*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Bogusz, J. (1988). *Świat wartości młodzieży*. Warszawa: IBPM.
- Boguszewski, R. (2006). *Cele i dążenia życiowe Polaków. Komunikat z badań*. Warszawa: CBOS.
- Boguszewski, R. (2016). Polska młodzież w świetle wyników badania. *Studia Sociologica*, 10(2), 165–182.
- Bromberek, B. (1988). *Młodzież studencka – jej kształcenie i koncepcje życia*. Warszawa–Łódź: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Czaczkowska, E. (2007). Ponad 3 miliony Polaków chce opuścić kraj za pracą. *Rzeczpospolita* z dn. 15 V 2007 r.
- Furmanek, W. (2013). *Humanistyczna pedagogika pracy. Charakterystyka dyscypliny naukowej*. Rzeszów: Wydawnictwo URz.
- Gerlach, R. (2016). Praca jako wartość i/lub zniewolenie. *Edukacja Ustawiczna Dorosłych*, 4, 26–35.
- Gliszczyńska, X. (1982). *Systemy wartości w środowisku pracy*. Warszawa: PWN.
- Gliszczyńska, X. (1991). Poczucie własnej skuteczności w procesie pracy. W: X. Gliszczyńska (red.), *Psychologiczny model efektywności pracy* (s. 55–86). Warszawa: PWN.
- Januszek, H., Sikora, J. (1998). *Socjologia pracy*. Poznań: Akademia Ekonomiczna.
- Jasińska, J., Samul, J., Strulak-Wójcikiewicz, R. (2018). *Zarządzanie zasobami ludzkimi. Rozwój, wielowymiarowość, podejście badawcze*. Kraków: Wyd. Naukowe Sophia.

- Juczyński, Z. (2001). *Narzędzie pomiaru w promocji i psychologii zdrowia*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP.
- Kociecka, D. (1995). *Raport z badań. Diagnoza postaw młodzieży przedpoborowej wobec zasadniczej służby wojskowej w aspekcie przyszłych zachowań dyscyplinarno-moralnych i społecznych*. Warszawa: Sztab Generalny WP.
- Koralewicz-Zębik, J. (1982). Niektóre przemiany systemu wartości, celów i orientacji życiowych społeczeństwa polskiego. W: X. Gliszczyńska (red.), *Systemy wartości w środowisku pracy* (s. 173–189). Warszawa: PWN.
- Kotarbiński, T. (1965). *Traktat o dobrej robocie*. Warszawa: Wyd. Żak.
- Krawczyk, R. (2017). *Młodzi emigranci polscy pracujący w Wielkiej Brytanii. Adaptacja zawodowa a poczucie szczęścia*. Warszawa: Difin.
- Lewandowska, J., Wenzel, M. (2004). *Praca jako wartość. Komunikat z badań*. Warszawa: CBOS.
- Łatacz, J. (1996). *Orientacje i wartości życiowe młodzieży polskiej na tle innych krajów. Sprawozdanie z badań*. Warszawa: WIBS.
- Nowacki, T. (2008). *Praca ludzka. Analiza pojęcia*. Radom: Wyd. Instytutu Technologii Eksploatacji PIB.
- Nowacki, T.W. (2008). Rozmyślenia nad pojęciem pracy. W: R. Gerlach (red.), *Edukacja i praca. Konteksty – wyzwania – antynomie* (s. 17–35). Bydgoszcz: Wydawnictwo UKW.
- Nowak, W., Ciżkowicz, K. (1996). *System wartości młodzieży studenckiej. Zeszyty Naukowe. Nauki Społeczne*, 26.
- Ostrowska, K. (2017). Fenomen pracy ludzkiej z perspektywy aksjologicznej. W: R. Gerlach, R. Tomaszewska-Lipiec (red.), *Wokół podstawowych zagadnień pedagogiki pracy* (s. 138–156). Bydgoszcz: Wyd. UKW.
- Phelps, E.S. (2013). *Płaca za pracę*. Warszawa: Kurhaus.
- Rychlicki, T. (2006). *Zróżnicowanie społeczne a cele i dążenia* (maszynopis pracy magisterskiej). Pułtusk: Akademia Humanistyczna.
- Sarzyńska-Mazurek, E., Wosik-Kawała, D. (2020). *Wybrane zasoby osobiste kandydatów przygotowujących się do pracy w zawodach pomocowych*. Lublin: UMCS.
- Szczepański, J. (1961). Problems of Sociological Research on the Polish Intelligentsia. *The Polish Sociological Bulletin*, 1/2, 33–41.
- Sztumski, J. (1999). *Socjologia pracy w zarysie*. Warszawa: PWN.
- Świda-Ziemba, H. (1995). *Wartości egzystencjalne młodzieży lat dziewięćdziesiątych*. Warszawa: Wyd. ISNS UW.
- Tischner, J. (1991). Spór o istotę pracy. W: F. Adamski (red.), *Spór o wartości w kulturze i wychowaniu*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- Tomaszewska, R. (2021). *Człowiek i praca. Perspektywa transhumanistyczna*. Bydgoszcz: Wydawnictwo UKW.
- Tomaszewski, T. (1984). *Ślady i wzorce*. Warszawa: PWN.
- Wiatrowski, Z. (2009). *Dorastanie, dorosłość i starość człowieka w kontekście działalności i kariery zawodowej*. Radom: Wydawnictwo ITE.
- Wiatrowski, Z. (2010). Podstawowe teorie w obszarze pedagogiki pracy. W: R. Gerlach (red.), *Pedagogika pracy w perspektywie dyskursu o przyszłości* (s. 31–63). Bydgoszcz: Wydawnictwo UKW.
- Wiatrowski, Z. (2017). Aktualne teorie w obszarze pedagogiki pracy. W: R. Gerlach (red.), *Pedagogika pracy w perspektywie dyskursu o przyszłości* (s. 31–63). Bydgoszcz: Wydawnictwo UKW.
- Wierzejska, J., Karpenko, O. (2015). *Wizja kariery zawodowej młodzieży polskiej i ukraińskiej kończącej studia pedagogiczne*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Zielińska, P. (2019). *Aksjologiczne korelaty stylów życia polskich emigrantów*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.

ABSTRACT

Professional work is an essential component of the human value system, serving not only as a source of income but also as a factor of personal development and self-fulfilment. The article presents a diagnosis of the value of work in the awareness of university students completing higher education and entering the labour market. The aim of the study was to determine the place of work in students' value systems and to identify the personal and professional values associated with it. The main focus of the analysis was to establish the role and significance attributed to work in the lives of the surveyed students. Attention was given to issues such as the values considered by young people as symbols of happiness, the position of work within their hierarchy of values, and the extent to which socio-demographic factors differentiate their systems of values. The applied research method was a diagnostic survey carried out with the use of a questionnaire. The results indicate that students perceive work primarily as a factor ensuring life stability, personal development, and self-fulfilment. At the same time, differences in attitudes towards work, determined by socio-demographic conditions, were identified.

Keywords: students; value of work; personal values; professional values